

Norbert Woźniak

**Armia Krajowa – patron Szkoły Podstawowej nr 2
w Sierpcu**

DZIEJE ARMII KRAJOWEJ

Armia Krajowa w czasie II wojny światowej była największą formacją podziemną w okupowanej Europie. Miała ona charakter niepodległościowy i była częścią Polskiego Państwa Podziemnego. Jej szeregi zasilali ludzie młodzi, chłopcy, dziewczęta, ale również ludzie starsi, rodziny i wszystkie elity. W Armii Krajowej było wielu już zasłużonych oficerów, dowódców i generałów, którzy doświadczenie wojskowe zdobyli służąc w armiach wszystkich trzech zaborów, a później walcząc przeciwko bolszewikom. Początki Armii Krajowej sięgają 27 września 1939 roku. W momencie kiedy kampania wrześniowa dobiegała końca, a Polska miała znaleźć się pod okupacją niemiecką i sowiecką utworzono Służbę Zwycięstwu Polski. Jej dowódcą został generał Michał Tokarzewski – Karaszewicz ps. *Torwid*. Służba Zwycięstwu Polski stawiała na walkę z okupantem niemieckim do ostatecznego zwycięstwa, wyzwolenie Polski, rozbudowę silnej armii pozostającej w konspiracji oraz utworzenie na czas okupacji władzy polityczno – administracyjno – militarnej. Wykonywała ona rozkazy Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych i premiera Rządu RP na Uchodźctwie, którym był generał Władysław Sikorski. Już 13 listopada 1939 roku powołano Związek Walki Zbrojnej. Kierował nim gen. broni Kazimierz Sosnowski ps. *Godziemba*, który przebywał na emigracji w Paryżu. Kiedy w czerwcu 1940 roku Niemcy zajęli Francję Związek Walki Zbrojnej zaczął podlegać bezpośrednio rządowi polskiemu na emigracji w Londynie. Związek Walki Zbrojnej miał dobrze rozbudowaną strukturę organizacyjną. Głównym organem był Sztab Komendy Głównej Armii Krajowej. Posiadała ona 7 oddziałów, w którym każdy miał przydzielone zadanie:

Oddział I Organizacyjny

Oddział II Informacyjno – Wywiadowczy

Oddział III Operacyjny

Oddział IV Kwatermistrzowski

Oddział V Dowodzenia i Łączności

Oddział VI Biuro informacji i Propagandy

Oddział VII Biuro Finansów i Kontroli

Związek Walki Zbrojnej posiadał także dobrze rozbudowaną strukturę terytorialną, w której ziemie dawnej II Rzeczypospolitej zostały podzielone na 4 obszary. Obszary zaś dzieliły się na 10 okręgów. Na czas okupacji powiaty stanowiły obwody, a gminy traktowano jako placówki. Struktura Związku Walki Zbrojnej była dobrze rozbudowana także wśród jeńców wojennych przetrzymywanych w niemieckich obozach jenieckich i koncentracyjnych. Na terenie okupowanych ziem polskich jego struktura wyglądała następująco:

Obszar nr 1 – Okręg Warszawa Województwo, Radom

Obszar nr 2 – Okręg Białystok, Nowogródek, Polesie

Obszar nr 3 – Okręg Lwów, Stanisławów, Tarnopol

Obszar nr 4 – Okręg Pomorze, Poznań

Samodzielne Okręgi – Warszawa Miasto, Kielce, Łódź, Kraków, Śląsk, Lublin, Wilno, Wołyń

Swój największy rozkwit Polskie Państwo Podziemne przeżyło, kiedy 18 czerwca 1940 roku dowódcą Związku Walki Zbrojnej został generał dywizji Stefan Rowecki ps. *Grot*. 14 lutego 1942 roku zgodnie z rozkazem generała Władysława Sikorskiego Związek Walki Zbrojnej przekształcił się w Armię Krajową. Armia Krajowa skupiała żołnierzy o różnych poglądach politycznych, nie zawsze zgadzających się ze sobą. W czasie okupacji Armii Krajowej podporządkowały się także inne organizacje wojskowe np. Konfederacja Narodu, Narodowe Siły Zbrojne, Gwardia Ludowa Wolność, Równość, Niepodległość, Narodowa Organizacja Wojskowa, Bataliony Chłopskie. Szacuje się, że w szczytowym okresie Armia Krajowa skupiała ponad 400 tysięcy żołnierzy. Jednak przez Zachód została uznana dopiero w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku¹. Każdy kto wstępował w szeregi Armii Krajowej składał następującą przysięgę:

W obliczu Boga Wszechmogącego i Najświętszej Marii Panny Królowej Korony Polskiej, kładę swe ręce na ten święty Krzyż, znak męki i Zbawienia. Przysięgam być wiernym Ojczyźnie mej, Rzeczypospolitej Polskiej, stać nieugięte na straży Jej honoru i o wyzwolenie Jej z niewoli walczyć ze wszystkich sił, aż do ofiary mego życia. Prezydentowi Rzeczypospolitej i rozkazom Naczelnego Wodza oraz wyznaczonemu przezeń dowódcy Armii

¹Wielka Encyklopedia PWN 2, Warszawa 2001, s. 313 – 314.

Krajowej będę bezwzględnie posłuszny, a tajemnicy dochowam niezłomnie cokolwiek by mnie spotkać miało.

Każdy kto odbierał przysięgę żołnierzy wstępujących do Armii Krajowej, odpowiadał:

Przyjmuję cię w szeregi żołnierzy Armii Polskiej walczącej z wrogiem w konspiracji o wyzwolenie Ojczyzny. Twym obowiązkiem będzie walczyć z bronią w ręku. Zwycięstwo będzie twoją nagrodą. Zdrada karana jest śmiercią².

Znakiem rozpoznawczym Armii Krajowej była kotwica przedstawiająca literę P i W co oznaczało Polskę Walczącą. Armia Krajowa współpracowała również z drużyną harcerską Szarych Szeregów. Powstała ona 27 września 1939 roku podobnie jak Służba Zwycięstwu Polsce. Naczelnikami Szarych Szeregów byli kolejno Florian Marciniak, Stanisław Broniewski i Leon Marszałek. Skupiała ona dzieci i młodzież, którzy prowadzili różną działalność w zależności od wieku. Ci harcerze Szarych Szeregów, którzy mieli ukończone 18 lat podlegali bezpośrednio Kierownictwu Dywersji Armii Krajowej. Podczas okupacji m. in.

- zajmowali się kolportażem, drukowaniem gazetek i ulotek
- rozklejaniem plakatów propagandowych na słupach i murach
- uczestniczyli w tajnym nauczaniu
- pracowali jako służby pomocnicze
- wypisywali napisy i rysowali obrazki propagandowe na murach
- usuwali flagi III Rzeszy i wprowadzali na ich miejsce flagi Polski
- gromadzili broń, amunicję i żywność
- robili akcje propagandowe mające na celu ośmieszać, prowokować, zastraszać i potępiać Niemców.

Dla Szarych Szeregów najważniejszą rolę odegrali Tadeusz Zawadzki ps. Zośka, Aleksy Dawidowski ps. Alek czy Jan Bytnar ps. Rudy. Najbardziej zastąpili dzięki dokonanej Akcji pod Arsenalem³. Armia Krajowa kładła silny nacisk na szkolenie,

²http://www.kedyw.info/wiki/Tekst_przysi%C4%99gi_i_hymn_AK

³P. Rozwadowski, *Szare Szeregi*, Warszawa 2015, ss. 62.

sabotaż, dywersję, wywiad, informację, propagandę, a pod koniec wojny również na działalność partyzancką.

Na przełomie lat 1942 – 1943 powołano Kierownictwo Dywersji Armii Krajowej (tzw. Kedyw). Na jej czele stał generał August Emil Fieldorf ps. *Nil*. W czasie okupacji dowodził największymi akcjami bojowymi, dzięki czemu został uznany za prawdziwego bojownika walk o niepodległość Ojczyzny. Do jego najważniejszych akcji należał udany zamach na Franza Kutscherę. Po wojnie stał się ofiarą terroru stalinowskiego. Świętej pamięci prezydent Lech Kaczyński odznaczył go pośmiertnie Orderem Orła Białego. Armia Krajowa rozbudowała także dział wydawniczy i propagandowy, którym zajmowało się Biuro Informacji i Propagandy. W czasie wojny publikowano i wydawano gazety, takie jak *Agencja Prasowa*, *Biuletyn Informacyjny*, *Insurekcja*, *Wiadomości Polskie*, *Żołnierz Polski*⁴.

Armia Krajowa w czasie okupacji hitlerowskiej wykonała przeciwko Niemcom ponad 5 tysięcy zamachów i przeprowadziła ponad 110 tysięcy akcji, podczas których zginęło 200 tysięcy żołnierzy Wehrmachtu, SS, Gestapo, volksdeutscheów i kolaborantów. Podczas tych akcji m.in. zdobywano broń, amunicję, żywność i sprzęt wojskowy, wysadzano mosty i pociągi, które wiozły zaopatrzenie i pomoc dla armii niemieckiej na froncie wschodnim, rozbrajano żołnierzy niemieckich, podpalano budynki, magazyny, czołgi i inne maszyny, uwalniano więźniów, likwidowano agentów pracujących dla niemieckiego wywiadu. Do największych akcji bojowych Armii Krajowej w czasie wojny należała akcja *Burza*.

Dzięki Armii Krajowej udało się zdobyć cenne informacje na temat nowej broni, którą Niemcy chcieli wykorzystać do ataku na ZSRR. Były to pociski V – 1 i V – 2. Informacja ta natychmiast została przekazana aliantom zachodnim⁵.

Żołnierze Armii Krajowej brali również udział w powstaniu warszawskim. Kiedy 31 lipca 1944 roku generał Tadeusz – Bór Komorowski otrzymał wiadomość, że do Warszawy zbliża się Armia Czerwona i Wojsko Polskie wydał rozkaz, żeby powstanie przeciwko Niemcom rozpocząć następnego dnia. Zaczęło się ono

⁴M. Ney – Krwawicz, *Armia Krajowa: szkic historyczny*, Warszawa 1999, s. 9 – 121.

⁵Wielka Encyklopedia PWN 2, Warszawa 2001, s. 314 – 315.

1 sierpnia 1944 roku o godzinie 17 (tzw. godzina W). Armia powstańcza miała garnizon liczący 50 tysięcy żołnierzy, z czego tylko 6 tysięcy z nich posiadało broń palną (10%). Ponadto dysponowała ponad 45 tysiącami granatów oraz amunicją, która starczyła na 2 – 3 dni walki. Inne organizacje takie jak Armia Ludowa, Polska Armia Ludowa, Korpus Bezpieczeństwa i Narodowe Siły Zbrojne liczyły niecałe 2500 żołnierzy. Do 4 sierpnia 1944 roku udało się opanować wiele dzielnic, między innymi Wolę, Mokotów, Sadybę, Ochotę, Śródmieście, Czerniaków, Powiśle, Stare Miasto, Żoliborz oraz część Pragi. Następnego dnia Niemcy przeszli do ofensywy. Do najtragiczniejszych wydarzeń doszło na Woli, gdzie wymordowano ponad 40 tysięcy ludności cywilnej. Dzielnicą ta upadła 11 sierpnia 1944 roku. Najdłużej, bo od 12 sierpnia do 2 września trwała bitwa o obronę Starego Miasta. Największą rolę w tej bitwie odegrały bataliony *Zośka* i *Parasol*.

Zniszczeniu uległy Zamek Królewski, Klasztor Jezuitów oraz Katedra św. Jana. Walki w Warszawie toczyły się o każdą dzielnicę, jedyną drogą ucieczki były kanały. Nad Warszawą krążyły samoloty aliantów, które zrzucały sprzęt potrzebny do walki. Kiedy do bram Warszawy dotarła Armia Czerwona, nie przyszła z pomocą walczącej Warszawie. Wołała czekać i patrzeć jak Warszawa upadnie, żeby wykrwawiło się jak najwięcej powstańców i ludności cywilnej. Miało to przede wszystkim oznaczać pomszczenie klęski za Cud nad Wisłą. Mimo wielkiego poświęcenia, męstwa, odwagi i zaangażowania ludności cywilnej powstanie warszawskie upadło 2 października 1944 roku. O godzinie 21 – Tadeusz Bór – Komorowski w towarzystwie Kazimierza Iranek – Osmeckiego i Zygmunta Dobrowolskiego w kwaterze SS Obergruppenführera Ericha von dem Bacha – Zalewskiego, która znajdowała się w Ożarowie podpisał akt, na mocy którego zakończono działania wojenne w Warszawie. Nikt nie przypuszczał, że powstanie warszawskie przetrwa 63 dni. Podczas powstania zginęło 150 – 200 tysięcy cywilów oraz 18 tysięcy powstańców. Z kolei 25 tysięcy powstańców zostało rannych, 15 tysięcy dostało się do niewoli, a 6 tysięcy zostało uznanych za zaginionych. W powstaniu warszawskim zginęło również 2 tysiące żołnierzy innych organizacji. Straty wśród Niemców wynosiły 10 tysięcy zabitych żołnierzy, 9 tysięcy rannych oraz 6 tysięcy zaginionych. Z kolei 2 tysiące żołnierzy niemieckich

dostało się do niewoli polskiej⁶. Ostatni dowódca Armii Krajowej generał Leopold Okulicki ps. *Niedźwiadek* złożył rezygnację z kierowania Komendą Główną Armii Krajowej, zaś 19 stycznia 1945 roku podjął decyzję o jej rozwiązaniu. 8 lutego 1945 roku przebywający na uchodźctwie prezydent RP Władysław Raczkiewicz wygłosił przemówienie radiowe do żołnierzy AK:

Spełniliście chlubnie, żołnierze Armii Krajowej, swoje zadanie, wyrażając niezłomną wolę Narodu prowadzenia nieubłaganej walki przeciwko najeźdźcy niemieckiemu. Byliście zbrojnym ramieniem Polskiego Państwa Podziemnego i krajowych władz Rzeczypospolitej. Do ostatniej chwili zadawaliście ciosy okrutnemu najeźdźcy, broniliście ludność przed jego barbarzyństwem, odbijaliście więźniów i pędzonych na zagładę wygnańców, ratowaliście miasta i wsie przed zniszczeniem. Przez pięć z górą lat w najcięższych warunkach, z nadludzkim samozaparciem, olbrzymimi ofiarami prowadziliście nierówny bohaterski bój, składając wobec historii i świata świadectwo Narodu Polskiego do wolności oraz dając dowody naszej bezwzględnej wierności przyjętym wobec Sprzymierzonych zobowiązaniom⁷.

Po zakończeniu II wojny światowej żołnierzy Armii Krajowej czekał ciężki los. Byli poddawani represjom: egzekucje, przesłuchania, wysyłano ich na Syberię lub do Kazachstanu, gdzie mieli pracować w sowieckich łagrach. Mieli oni zamkniętą drogę do zakładów pracy i studiów wyższych. Wielu z nich zaprzestało konspiracji, jednak zdecydowana większość nie ujawniła się, ani nie złożyła broni, kontynuowała drugą konspirację i toczyła powstanie antykomunistyczne przeciwko okupantowi radzieckiemu i wspierającemu go aparatowi bezpieczeństwa. Wielu dawnych akowców kontynuowało konspirację w takich organizacjach jak Ruch Oporu Armii Krajowej, Narodowe Zjednoczenie Wojskowe, Narodowe Siły Zbrojne, Narodowa Organizacja Wojskowa, organizacja Nie, Konspiracyjne Wojsko Polskie czy Wolność i Niezawistość. Żołnierze ci zyskali miano żołnierzy niezłomnych lub wyklętych. Przez cały okres stalinowski prowadzili walkę z całym aparatem komunistycznym, rozbijali więzienia, posterunki MO, UB, siedziby PPR oraz prowadzili akcje

⁶N. Davies, *Powstanie 44*, Kraków 2004, s. 327 – 557.

⁷Cyt. za: M. Ney – Krwawicz, *Armia Krajowa: szkic historyczny*, Warszawa 1999, s. 9.

ekspropriacyjne tzn. wywłaszczeniowe. Mogli oni również liczyć na pomoc ludności chłopskiej, która bardzo często dostarczała im żywność. Wielu dawnych akowców prowadziło konspirację wstępując również w szeregi aparatu bezpieczeństwa. Propaganda komunistyczna robiła wszystko, żeby zatrzeć ślady i pamięć o walecznej i bohaterskiej Armii Krajowej. Wielu dawnych akowców zaangażowało się w działalność również w *Solidarności*⁸. Po 1989 roku utworzono Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, który kontynuuje tradycję i dzieło bojowników walk o niepodległość, prowadzi działalność popularyzatorską z historii najnowszej, wydaje Biuletyn Informacyjny AK, a obecnie skupia około 8 – 11 tysięcy członków. Jego pierwszym prezesem został Wojciech Stanisław Borzobohaty ps. *Jelita, Stanisław, Wojan*. Obecnym prezesem od 2013 roku jest Leszek Żukowski ps. *Antek*. Wiele szkół, ulic i instytucji nosi właśnie jej imię. Jedną z takich szkół, która nosi imię Armii Krajowej jest Szkoła Podstawowa nr 2 w Sierpcu.

Wśród historyków i publicystów, którzy wydali mnóstwo publikacji na temat Polskiego Państwa Podziemnego i Armii Krajowej należy wyróżnić między innymi Władysława Bartoszewskiego, Marka Neya – Krwawicza, Andrzeja Chmielarza, Krzysztofa Komorowskiego, śp. Tadeusza Pełczyńskiego, Bogdana Chrzanowskiego, Piotra Matusaka czy Kazimierza Krajewskiego. Wszystkim żołnierzom i bohaterom Armii Krajowej, którzy walczyli o niepodległość i wolność Ojczyzny z okupantem niemieckim i radzieckim w czasie wojny i po wojnie należy się cześć oraz chwała⁹.

⁸*Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944 – 1956*, red. R. Wnuk, IPN, Warszawa, Lublin 2007, ss. 574

⁹<https://armiakrajowa.org.pl/>

SIERPCZANIE W ARMII KRAJOWEJ

W służbie niepodległości Ojczyzny walczyło również wielu mieszkańców ziemi sierpeckiej. To właśnie wielu z nich zasililo szeregi Armii Krajowej i walczyło na wielu frontach II wojny światowej. Dokładna data powstania Armii Krajowej na terenie Sierpca nie została dotąd poznana. Po upadku kampanii wrześniowej Sierpc znalazł się w Rejencji Ciechanowskiej podobnie jak całe Mazowsze Północno – Zachodnie. Zaczął nosić niemiecką nazwę Sichelberg. Kiedy utworzono Służbę Zwycięstwu Polski jej struktury rozbudowano także w Płocku. Nie istniała jednak zbyt długo. Niemcy zlikwidowali ją jesienią 1939 roku. Tworzenie struktur Związku Walki Zbrojnej na Północno – Zachodnim Mazowszu zaczęło się wiosną 1940 roku z inicjatywy porucznika Eugeniusza Filipowicza ps. *Czajki*, który otrzymał rozkaz od Alojzego Horaka – komendanta ZWZ na Okręg Warszawa – Województwo. W ciągu kilku miesięcy rozbudowano obwody w większych miastach Rejencji Ciechanowskiej. Być może powstał też obwód sierpecki ZWZ. Jego siedziba mieściła się we wsi Babiec Piaseczny u państwa Gawlików. Wielu żołnierzy posiadało swoją siedzibę także w domu Aleksandra Osieckiego ps. *Olek*, która mieściła się na Piaskach. Spotkania organizacyjne żołnierzy podziemia odbywały się również w Lipnikach, Rościszewie, Sierpcu, Studzieńcu i Zawidzu. Pierwszym komendantem obwodu sierpeckiego ZWZ został Stanisław Kaźmierczak ps. *Wilga*, Wyganowski. Podlegał on bezpośrednio Inspektoratowi Płocko – Sierpeckiemu na czele którego stał komendant Stanisław Toczyłowski ps. *Grabek*. Jego zastępcą natomiast został Anastazy Kołodziejcki ps. *Gromek*. Przejął on również funkcję komendanta obwodu sierpeckiego AK w 1943 roku. Biorąc pod uwagę liczebność armii Obwód Sierpecki Związku Walki Zbrojnej w szczytowym okresie skupiał około 2000 żołnierzy (1943), zaś pod koniec okupacji (1944/1945) około 700 – 1400 żołnierzy¹⁰. Obwód sierpecki miał rozbudowaną strukturę polityczną, wojskową i administracyjną składającą się z 6 referatów, która wykonywała różne zadania: organizacyjny (Wacław Bednarski ps. *Grabina*), wywiad (Mieczysław Boruszewski ps. *Jaracz*) i kontrwywiad (Zbigniew Zieliński ps. *Wąsik*), taktyczno – bojowy

¹⁰*Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, pod red. M. Chudzyńskiego, Sierpc 2006, s. 460

(Franciszek Skwarczak ps. *Socha*), kwatermistrzostwo (Ignacy Kaźmierski), łączność (Stanisław Maryniak ps. *Wichura*), informacja i propaganda (Piotr Pszeny ps. *Dziadek*). Obwód sierpecki ZWZ miał rozbudowany także system mediów. W okresie okupacji hitlerowskiej wydawano na ziemi sierpeckiej gazety propagandowe takie jak *Szturmowiec*, *Komunikaty* czy *Bibułę*. Dostarczaniem papieru do wydawania gazetek zajmował się Leon Bramczewski ps. *Lubicz*. Zarówno wydawaniem jak i kolportażem gazetek zajmowały się siostry Justyna i Krystyna Szumańskie.

Do Sierpca kolportowano także prasę z innych miejscowości. Stację radiową działającą w konspiracji na rzecz obwodu sierpeckiego stworzono w Szumaniu – Pustułach. Stacja kolejowa w Sierpcu znajdowała się pod stałą obserwacją. Za pomocą pociągów wywożono mieszkańców miasta do innych miejscowości, by zapewnić im bezpieczne miejsce¹¹.

Armia Krajowa w obwodzie sierpeckim była dobrze rozbudowana, jednak nie posiadała pełnego uzbrojenia. Starano się gromadzić broń palną i przechowywać ją w ukryciu. Nigdy nie było żadnych zrzutów samolotowych nad Sierpcem w celu zapewnienia uzbrojenia. W czasie okupacji Niemcy wielokrotnie represjonowali żołnierzy Armii Krajowej w obwodzie sierpeckim. Pierwszy atak nastąpił 13 stycznia 1942 roku kiedy zlikwidowano drukarnię w Białym Błocie. 17 kwietnia 1942 roku została zlikwidowana drukarnia w Bledzewie. Kolejny atak przeprowadzono 5 maja 1942 roku. Wówczas zostali aresztowani ci co należeli do Polskiej Organizacji Zbrojnej. Doprowadziło to również do rozbitcia organizacji w obwodzie sierpeckim. Jesienią 1942 roku nastąpiło jej połączenie z Armią Krajową. Z Polską Organizacją Zbrojną związani byli między innymi Stanisław Jabłoński ps. *Zenon II*, Piotr Karwowski ps. *Zenobin*, Stanisław Sękowski ps. *Michał* czy Władysław Godlewski ps. *Andrzej, Bronisław*¹².

W piątek 18 września 1942 roku w położonym 12 km od Sierpca Rościszewie Niemcy dokonali egzekucji 14 polskich patriotów, którzy wszyscy służyli w Polskiej Organizacji Zbrojnej i Armii Krajowej. Z tej liczby prawie 7 było urzędnikami (Stanisław Bieniewski, Feliks Dziurlikowski, Józef Gołębiowski,

¹¹I. Nowak, J. Nowak, *Z dziejów Armii Krajowej w inspektoracie plocko –sierpeckim*, Płock 1994, s. 113

¹²Z. Dumowski, *Obwód sierpecki Armii Krajowej: świadectwa i dokumenty*, TPZS, Sierpc 2003, s. 28 – 31

Wacław Grzeńkiewicz, Stefan Kankiewicz, Władysława Kwiatkowska i Antoni Włodarczyk), 2 było nauczycielami (Ignacy Irzyk i Stanisław Kozłowski), a pozostałe 5 było rolnikami (Władysław Bogiel, Ignacy Dzierżanowski, Leopold Mazurowski, Ignacy Piotrowski i Wacław Sobociński). Wyrok wobec nich odczytano w języku polskim, niemieckim i ukraińskim. Przed egzekucją nie dopuszczono do nich nawet księdza, by udzielił im błogostawieństwa. Śmierć bohaterów nastąpiła nie przez rozstrzelanie, lecz przez powieszenie na szubienicy. Była to trzecia największa egzekucja dokonana w Rejencji Ciechanowskiej na Polakach po egzekucji w Płocku i Bodzanowie w 1942 roku. Pamięć tego najtragiczniejszego wydarzenia na stałe zapisała się wśród mieszkańców Rościszewa. Do dnia dzisiejszego można spotkać w Rościszewie dwa ważne miejsca pamięci: pomnik upamiętniający miejsce egzekucji, przed którym wznosi się dąb oraz pomnik z mogiłą, gdzie pochowano zamordowanych bohaterów. Ten ostatni zabytek podlega obecnie pod Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. Egzekucja w Rościszewie pobudziła mocno świadomość narodową mieszkańców ziemi sierpeckiej. Wielu uznało ten bestialski mord za krzywdę wyrządzoną narodowi polskiemu i wówczas zaczęto wzywać cały naród do walki przeciwko okupantowi hitlerowskiemu¹³.

Następne represje miały miejsce 6 lipca 1943 roku kiedy aresztowano wielu konspiratorów w Płocku. Wśród aresztowanych był m. in. Władysław Godlewski. Ostatni atak nastąpił wiosną 1944 roku. Zamierzano wówczas doprowadzić do zaprzestania konspiracji w wyniku zbliżania się Armii Czerwonej do Europy. Na terenie Sierpca rozbudowane struktury Armii Krajowej starały się prowadzić głównie działalność wywiadowczą, publicystyczną czy produkcyjną. Zajmowano się także kolportażem gazetek, ulotek i plakatów. Nigdy natomiast nie zamierzano stawiać oporu z bronią w ręku. Przyczyniono się także do prowadzenia tajnego nauczania w Sierpcu. Wśród nauczycieli mocno zaangażowanych w tajne nauczanie była przyszła dyrektorka Liceum Ogólnokształcącego w Sierpcu – Zofia Gałęska. Mimo wielu ataków nie złamano nigdy ducha polskiego podziemia, które do samego końca pozostawało wierne niepodległości Polski¹⁴.

¹³S. Iłski, M. Przedpełski, J. Siedlecka i in., *Słownik strat osobowych gminy Biezuń w latach 1939 – 1947: polegli, pomordowani, zabici, zaginieni*, Biezuńskie Zeszyty Historyczne t. 4/1994, s. 94

¹⁴Z. Dumowski, op. cit., s. 31 – 32

Kiedy 1 sierpnia 1944 roku wybuchło w Warszawie powstanie przeciwko okupantowi niemieckiemu wzięło w nim udział około 42 mieszkańców ziemi sierpeckiej, z czego aż 38 z nich służyło w Armii Krajowej. W powstaniu warszawskim wzięli udział między innymi: Wojciech Jerzy Bańka, Jan Mieczysław Baranowski, Stanisław Baranowski, Józef, Marianna i Melania Brejscy, Krystyna Ossowska – Cytryk, Jan Elwertowski, Adam Feltyński, Jadwiga Teresa Gospodarz, Feliks Jasiński, Janusz Jirowiec, Ireneusz Kocięda, Tadeusz Kowalski, Stanisław Krusiewicz, Józef Makowski, Jerzy Karol Malewicz, Józef Markowski, Alicja Nowicka, Adam Okoński, Mieczysław Olendrzyński, Leonard Peszyński, Tadeusz Preciszewski, Szczepan Jan Przedpełski, Zdzisław Rakowski, Jakub Janusz Rudowski, Karol Rudowski, Stanisław Sękowski, Stefan Stefański, Hanna Szaniawska, Tadeusz Szelągowski, Jan Wanczewski, Barbara Adamita Wiśniewska, Ewa Teresa Wiśniewska, Izabella Emilia Wiśniewska, Leon Wiśniewski, Urszula Łucja Witkowska i Michał Witkowski.

Toczyli oni walki praktycznie we wszystkich dzielnicach Warszawy. Po upadku powstania wielu z nich opuściło stolicę, dostało się do niewoli niemieckiej, zostało wywiezionych w głąb III Rzeszy i tylko nieliczni powrócili do rodzinnego miasta. Wielu powstańcom warszawskim z ziemi sierpeckiej mimo szykan ze strony władzy ludowej udało się zdobyć wyuczony zawód lub ukończyć studia wyższe. Do dnia dzisiejszego zostało ich już stosunkowo niewiele. Mimo to miasto Sierpc do dnia dzisiejszego może oddawać im cześć i pielęgnować pamięć o powstaniu warszawskim¹⁵.

Kiedy Inspektorat Płocko – Sierpeckim otrzymał wiadomość, że gen. Leopold Okulicki ps. *Niedźwiadek* podjął decyzję o rozwiązaniu Armii Krajowej nastąpiło to także w Sierpcu. Dla żołnierzy Armii Krajowej w Sierpcu najważniejsza w życiu misja dobiegła końca. Teraz czekało ją jeszcze większe piekło. 20 stycznia 1945 roku nastąpiło wyzwolenie Sierpca przez 65 Armię gen. Pawła Batorówą z II Frontu Białoruskiego. Swoją władzę na ziemi sierpeckiej zaczęli utrzymywać komuniści. Rozbudowano aparat bezpieczeństwa, powołano nowe władze samorządowe, organizacje młodzieżowe i doprowadzono do odbudowy miasta ze zniszczeń wojennych. 10 lutego 1945 roku pierwszym powojennym burmistrzem miasta Sierpca został Zenobiusz

¹⁵N. Woźniak, *Sierpczanie w powstaniu warszawskim 1944* [w:] *Ziemia sierpecka znana i nieznana. Przewodnik historyczno – krajoznawczy t. 2*, red. Z. Dumowski, TPZS, Sierpc 2015, s. 254 – 267

Strzeźniewski, a wiceburmistrzem Feliks Szatkowski. Wprowadzany na ziemi sierpeckiej system stalinowski nie oszczędził szczególnie tych co służyli w Armii Krajowej i walczyli przeciwko Niemcom. Władza ludowa uważała ich za bandytów, kontrrewolucjonistów, faszystów, zaplute karty reakcji, przeciwników komunizmu, a nawet jako kolaborantów Hitlera. Już po wyzwoleniu miasta zaczęły się pierwsze aresztowania żołnierzy antykomunistycznego podziemia. Szacuje się, że z ziemi sierpeckiej wywieziono w głąb ZSRR prawie 200 żołnierzy, którzy należeli do Armii Krajowej i Narodowych Sił Zbrojnych. Podziemie niepodległościowe na ziemi sierpeckiej nie pogodziło się z nowo panującą rzeczywistością i natychmiast przystąpiło do drugiej konspiracji. Swoje największe wpływy na ziemi sierpeckiej podziemie niepodległościowe osiągnęło w latach 1945 – 1947. Do legendy przeszły wówczas sylwetki takich żołnierzy wyklętych jak Wiktor Stryjewski ps. *Cacko*, Franciszek Majewski ps. *Słony*, Józef Walenty Marcinkowski ps. *Wybój*, Henryk Gąsik ps. *Doktor*. Jan Szlum ps. *Janusz*, Wilk, Zygfryd Kuliński ps. *Albin*, Władysław Kwiatkowski ps. *Jurek*, Jan Malinowski ps. *Stryj*, Seweryn Oryl ps. *Kanciasty*, Mieczysław Chojnacki ps. *Młodzik*, Tadeusz Kossobudzki ps. *Czarny*, Henryk Gutowski ps. *Olgierd*, Apolinary Rybicki ps. *Leszek*, *Szczur*, Kazimierz Dyksiński ps. *Kruczek*, Leon Malicki ps. *Zygmunt*, Stanisław Żurawski ps. *Madej*. Żołnierze ci reprezentowali takie organizacje antykomunistycznego podziemia jak Ruch Oporu Armii Krajowej, 11 Grupa Operacyjna Narodowych Sił Zbrojnych, Narodowe Zjednoczenie Wojskowe czy Samoobrona Ziemi Mazowieckiej. Kontynuatorem dzieła Armii Krajowej bardzo często jest uważany Ruch Oporu Armii Krajowej¹⁶. Do najważniejszych akcji dokonanych przez żołnierzy niezłomnych można zaliczyć między innymi nieudany zamach w dniu 27 września 1945 roku na komendanta Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Sierpcu Edwarda Gellberga – Żółtogórskiego, który został dwukrotnie ranny¹⁷. 18 listopada 1945 roku dokonano udanego zamachu na Michała Jana Kałłę Ujazdowskiego. Był on zastępcą szefa PUBP w Sierpcu, który należał kiedyś do Armii Krajowej, lecz później związał się z aparatem bezpieczeństwa.

¹⁶K. Dobrosielski, *Ziemia sierpecka 1945 – 1947*, Warszawa 1986, s. 45 – 286

¹⁷P. B. Gąsiorowski, *Wojna domowa w Babcu Piasecznym* [w:] *Ziemia sierpecka znana i nieznaną. Informator historyczno – krajoznawczy*, TPZS, Sierpc 2007, s. 188

Wysoką funkcję pełnił niecałe 37 dni¹⁸. 12 lipca 1947 roku oddział Ruchu Oporu Armii Krajowej pod dowództwem Franciszka Majewskiego ps. *Słony stoczył* potyczkę pod Okalewem, w której zginęło 14 – 15 funkcjonariuszy MO, ORMO i UB. Do dnia dzisiejszego można w Okalewie spotkać komunistyczny pomnik na cześć poległych milicjantów¹⁹. 11 października 1947 roku we wsi Chudzynek oddział Wiktora Stryjewskiego ps. *Cacko* dokonał egzekucji na dowódcy czerwonego szwadronu śmierci Władysławie Rypińskim ps. *Rypa*. Był on odpowiedzialny za śmierć 15 ludzi w łęgu i 100 osób w okręgu płocko – sierpeckim (żołnierzy AK i członków PSL – u). Do jego najgłośniejszych zbrodni należało zabójstwo braci Juliana, Kazimierza i Ryszarda Gójskich w łęgu²⁰. Ostatnią wielką akcją zbrojną żołnierzy wyklętych na ziemi sierpeckiej była akcja ekspropriacyjna dokonana na targowicy w Bieżuniu w dniu 3 grudnia 1947 roku. Podczas tej akcji zginęło 6 milicjantów, zdobyto 3 sowieckie pepesze, 6 granatów oraz 600 sztuk naboju. Przejęto także 2 płaszcze oraz prawie 860 tysięcy złotych, które należało do 5 kupców i handlarzy. Potem zbrojne podziemie na ziemi sierpeckiej odegrało swoją rolę już w niewielkim stopniu. Ostatnią ofiarą partyzantów w tych był funkcjonariusz Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Sierpcu – Tadeusz Dołasiński. Żołnierze Ruchu Oporu Armii Krajowej zlikwidowali go w Raciążu 14 stycznia 1949 roku²¹. Szacuje się, że podczas powstania antykomunistycznego na ziemi sierpeckiej z rąk żołnierzy wyklętych zginęło około 62 komunistów. Biorąc pod uwagę wybrane miejscowości w Bieżuniu np. zginęło 9 komunistów, w Babcu Piasecznym 7, w Sierpcu 6, w Gutkowie 5, w Raciążu 4, w Żurominie zginęło 2 może 3 komunistów, a w Rościszewie np. zginął tylko jeden milicjant Jan Szablewski²². Po upadku komunizmu żołnierzom Armii Krajowej zaczęto oddawać w Sierpcu ogromny szacunek, hołd, pamięć, cześć i chwałę. Jedną z ulic w Sierpcu, która niegdyś nosiła imię Karola Świerczewskiego otrzymała imię Armii Krajowej. Na tej ulicy mieści

¹⁸K. Wiliński, *Zginęli w obronie Polski Ludowej*, Ciechanów 1986, s. 95 – 96

¹⁹A. Ziółkowski, *Zapomniane historie: Okalewo 1947*, Głos akademicki Wojskowej Akademii Technicznej.

Pismo pracowników i studentów, nr 6 (195) Czerwiec 2012, s. 30 - 31

²⁰N. Woźniak, *Wzrok dla „Cacki”*: 38 – krotka kara śmierci, Czas Stefczyka nr 105 marzec 2014, s. 11

²¹Charakterystyka nr 63 dot. niel. org. i band XXIII NZW pod kierownictwem Stefana Bronarskiego ps.

„Roman”, sygn. IPN BU 0180/79/1

²²K. Wiliński, op. cit., ss. 326

się obecnie siedziba sierpeckiej *Solidarności* połączona wraz ze Świątowym Związkiem Żołnierzy Armii Krajowej. Oddział w Sierpcu. W jednym z parków sierpeckich przy dworcu kolejowym odsłonięto pomnik na cześć jednego z wielkich bohaterów generała Augusta Emila Fieldorfa ps. *Nil*. Od 1 marca 2015 roku jest organizowany w Sierpcu Marsz Pamięci Żołnierzy Wyklętych. Jednak dla żołnierzy Armii Krajowej największym wyróżnieniem w Sierpcu jest to, że jedna z sierpeckich szkół otrzymała właśnie jej imię. Każdego roku kolejni weterani Armii Krajowej odchodzą na wieczną wartę, pozostawiając dla młodego pokolenia wzorowy przykład patriotyzmu, bohaterskich czynów, męstwa, odwagi i poświęcenia. Miasto Sierpc powinno być dumne, że miało takich bohaterów i nigdy nie powinno o nich zapominać.

Żołnierze Armii Krajowej, którzy działali w powiecie sierpeckim w czasie II wojny światowej

Białe Błoto

Tadeusz Nowicki

Biezuń

Salomea Goliat

Chwała

Marian Chmielewski, Aleksander i Bolesław Kożuchowscy, Adam i Lucjan Krzywkowscy, Józef i Stanisław Rzeszotarscy, Zygmunt Szatkowski

Glinki

Adolf Trzeciński

Gortaty

Arnold, Edward, Józef i Tadeusz Jaworscy, Roman Wierzbicki

Kuski

Bolesław Bogiel, Jan Dwojakowski, Jan i Stanisław Jabłońscy, Eugeniusz Krzywda, Jan Łukowski, Kazimierz Śledzianowski, Leon Ziółkowski

Lipniki

Jan i Stanisław Czarneccy, Feliks i Leon Jaworscy, Stanisław Kłobukowski, Stanisław Kożuchowski, Antoni Kwaśniewski, Antoni, Bolesław i Stanisław Mazurowscy, Zygmunt Paszkowski, Tadeusz Stawicki, Władysław Trzeciak, Jan Wiśniewski

Polik

Włodzimierz Iżyk, Jan Jaska

Rościszewo

Halina Mazurowska, Walentyna Osiecka, Henryk Osmulski, Eugeniusz Perkowski, Bogdan Sikorski, Michalina Strześniewska, Piotr Suszczewicz, Stefan Tucholski

Zamość

Tadeusz Grzelecki, Lucjan Kaplarczyk

Zawady

Rodzina Kowalskich

Zawidz

Witold Ostrowski²³

²³I. Nowak, J. Nowak, op. cit., s. 114 – 115